

UDK 16.774:167.74(497.6)

Originalni naučni rad

Original scientific paper

Šejn Husejnefendić

GRAĐANSKO NOVINARSTVO VS PROFESIONALNI MEDIJI U KRIZNIM SITUACIJAMA (STUDIJ SLUČAJA BOSNE I HERCEGOVINE)

Ovaj rad donosi analizu novomedijske publike tokom kriznih situacija u Bosni i Hercegovini tokom 2013. i 2014. godine. Tokom februarskih protesta 2014. i protesta povodom neusvajanja Zakona o JMB u julu 2013. godine, značajan informacijski faktor je bilo građansko novinarstvo koje je na platformi novih medija, bežičnog interneta i eksponencijalnog rasta broja smartphona, doprinijelo jasnijoj i potpunijoj slici šta se zapravo dešavalo tokom perioda socijalnih nemira.

Rad u podacima koje sadrži inkorporira podatke iz dva empirijska istraživanja. Prvo istraživanje predstavlja anketa 500 ispitanika iz svih BiH gradova metodom slučajnog uzorka dajući odgovore na pitanja poput koji su bili primarni izvori informacija građana tokom kriznih situacija, koliko su građani kao komunikatori doprinijeli svojim medijskim angažmanom (građansko novinarstvo), te koliko/kakvu ulogu su alternativni vidovi komunikacije (blog, socijalni mediji, komentari na portalima itd.) zapravo imali u odnosu na profesionalno informiranje. Drugi empirijski pristup donosi i mišljenja devet istaknutih teoretičara (komunikologa) i pragmatičara (građana-novinara, free-lance novinara i jednog vlasnika community radija) koji su u dubinskom intervjuu pružili analizu građanskog novinarstva u odnosu na profesionalne medije.

Ključne riječi: građansko, novinarstvo, mediji, kriza, nova, publika.

KONTEKST

Medijska slika svijeta se perpetualno mijenja. Mediji su uključeni u sve sfere života ali kao takvi podložni su hiperturbulentim promjenama u svim oblicima; fuzije žanrova, nove medijske forme i oblici, zamjena uloga komunikatora-recipienta pa tako i medija-publike. Nekada publika a danas medij – ukratko je objašnjenje fenomena građanskog novinarstva. Nastalo kao rezultat medijamorfoze, eksponencijalnog rasta broja smartphona u eri hiperbrzih bežičnih internet konekcija te omniprisutnih socijalnih medija i drugih platformi za dijeljenje medijskog sadržaja, građansko novinarstvo postaje ozbiljan faktor u medijskoj slici skoro svakog društva. Ovisno od stepena razvijenosti demokratije, građansko novinarstvo može fungirati dvojako: 1) kao ravnopravna ali ipak sadržajno gledano medijska komponenta komunitarnog tipa u zemljama napredne demokratije (Njemačka, Austrija, Kanada, Južna Koreja), 2) kao dopuna ili čak i zamjena za rad mainstream medija (tradicionalnih kanala) u zemljama koje pate od insuficijencije ili pak odsustva demokratije (Irak, Afrika pa i Bosna i Hercegovina). Ono što je bitno jeste da se milijarde građana u posjedu uređaja koji mogu instant zabilježiti događaj (u bilo kom formatu) i podijeliti ga sa svijetom za nekoliko minuta, ne smiju zanemariti. Građani-novinari tako postaju pokretne TV stanice bez dozvole za emitiranje a sveprisutnost socijalnih mreža (u prvom redu Facebooka i Twittera ali i Youtubea, Flickra i ostalih) daje im ozbiljnu moć za koju su nekad medijski konglomerati radili decenijama. Istina, građansko novinarstvo jeste prema konceptu alternativno i često lokalno determinirano (community novinarstvo); kao takvo ima ozbiljan problem koji mainstream mediji nemaju a to je – kako (lako i brzo) doći do televizijskih ekrana (i drugih kanala mass-medija) iz alternativne sfere. Za sada je činjenica da bez augmentativne uloge mainstream medija – u prvom redu televizije – građansko novinarstvo ne može pokazati svoj puni potencijal i svedeno je na pukog svjedoka u slučajevima crne hronike, političkih skandala ili nerijetko soft-newsa. Ozbiljniji događaji zabilježeni okom i uređajem građanina-novinara obično dobiju i pažnju profesionalnih novinara koji, istina, često krenu od onoga šta je novinar-amater zabilježio i potom kroz svoj rad daju dublji, analitičniji i značajniji otisak cijelom događaju.

ULOGA GRAĐANSKOG NOVINARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina, kao zemlja s socijalističkom pozadinom, nije imala očekivan, logičan (možemo reći i “normalan“) put razvoja kritičke javnosti i javnosti uopšte. Ona predstavlja jedan svojevrsan endemski primjer javnosti koja egzistira kao pasivna ili čak nejavnost, dok je online javnost veoma aktivna, živa i sklona medijskom aktivizmu. Tako imamo situaciju da se javnost u BiH nije formirala uobičajeno: od salonskog javnog mišljenja preko demokratizacije do formiranja aktivne “ulične“ javnosti pa do online javnosti koja ide ruku pod ruku sa aktivnom javnom sferom u naprednim demokratijama. U Bosni i Hercegovini imamo situaciju da je javnost ostala u sferi pasivnog ili latentnog i u prošlom – komunističkom – do aktuelnog sistema koji se često naziva tranzicijskim jer je prelazna faza ka, uslovno rečeno, potpunom demokratskom društvu. Danas, 23 pune godine nakon priznavanja Bosne i Hercegovine kao samostalne države i isto toliko godina nakon vladavine komunizma, javnost BiH je daleko od aktivne; javnost je štaviše ostala pasivna ali je medijska – online – javnost postala surogat za pitanja od javnog značaja i do formiranja javnog mnijenja dolazi na forumima, socijalnim mrežama, komentarima na portalima, blogovima i drugim alternativnim medijskim kanalima (Osmančević, 2006. “*Osobenosti geneze javnosti u BiH*“).

Penetracija interneta u BiH je u 2015. godini dosegla više od dvije trećine (67,9%¹) što potvrđuje rast korisnika internet u Bosni i Hercegovini od 2011. godine i 55% korisnika interneta (Džihana, Amer, Ćendić, Kristina i Tahmaz, Meliha 2012:6). Studija Open Society Londona “*Mapping digital media – Bosnia and Herzegovina*” potvrđuje da su nove platforme za pristup vijestima preko weba i internet postale iznimno bitne budući da 51% kućanstava u 2010. godini posjeduje računar s internet konekcijom što je porast od 250% u odnosu na period od samo pet godina ranije (ibid: 17). Iako je do podataka o tačnom broju smartphone uređaja teško doći,² neke projekcije govore da u Bosni i Hercegovini ima najmanje 50% smartphona od ukupnog broja aktivnih telefonskih brojeva što predstavlja ozbiljan broj potencijalnih građana-novinara sa mogućnosti da zabilježe i podijele medijski sadržaj online.

¹ Prema Internet world statistics - <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm> 26.5.2015.

² “Najsvežiji“ podatak je iz 2011. godine o 300000 korisnika mobilnog interneta na svojim mobilnim aparatima – prema <http://www.bljesak.info/rubrika/sci-tech/clanak/u-bih-vise-pametnih-telefona-nego-u-europskoj-uniji/46019> 28.5.2015.

Koji je zapravo potencijal građanskog novinarstva? Da li može biti zamjena za mainstream medijske kanale ili barem kvalitetan izvor informacija kada tradicionalni mediji zakažu? To su pitanja na kojima smo pokušali dati odgovor u empirijskom dijelu rada.

GRAĐANSKO NOVINARSTVO VS PROFESIONALNI MEDIJI U KRIZNIM SITUACIJAMA

U Bosni i Hercegovini 2014. godina je bila jako turbulentna; februarski protesti, majske poplave, oktobarski izbori... Događaji koji uglavnom zauzimaju mnogo medijskog prostora. Uz izrazito fragmentiran medijski prostor Bosne i Hercegovine (tri javna RTV servisa, neutvrđen broj televizijskih i radijskih stanica kako domaćeg tako i inozemnog porijekla i ogroman broj portala) paralelno fungiraju alternativni mediji komuniciranja i informiranja: news portali, bloggovi, socijalni mediji, forumi i chat-sobe. Građansko novinarstvo i sadržaji zabilježeni tim putem upravo su svoj put započinjali od profila korisnika ili YouTubea, a potom se dalje diseminirali drugim kanalima komuniciranja.

Za ovu priliku je zanimljiva empirijska analiza građanskog novinarstva tokom kriznih situacija – konkretno, praćena su dva perioda: građanski protesti povodom neusvajanja zakona o JMBG (kraj juna – početak jula 2013. godine) i februarskih protesta (4-10. februar 2014. godine). Oba događaja su obuhvatila većinu gradova Bosne i Hercegovine, bili su – iako kratki – jako intenzivni i s pravom se mogu nazvati kriznim situacijama zbog masovnog broja demonstranata, blokade saobraćaja, sukoba s policijom i organima vlasti ali i nepotrebnim razaranjem objekata u Sarajevu, Tuzli, Zenici, Mostaru...

Empirijska metoda sastoji se od dva dijela istraživanja. Prvo istraživanje obuhvata anketu provedenu na slučajnom uzorku od 500 anonimnih ispitanika sa područja cijele Bosne i Hercegovine. Slučajni uzorak je pretpostavljao aproksimativnu prosječnu sliku medijske publike Bosne i Hercegovine i u isto vrijeme predstavio je starosnu, obrazovnu i polnu strukturu korisnika/posjetilaca internet portala. Cilj ankete je, između praćenja mnogih drugih indikatora, bilo ispitivanje percepcije građanskog novinarstva kod građana Bosne i Hercegovine te njegove uloge, potencijala i budućnosti koju može imati.

Drugo istraživanje koje je provedeno jeste strukturirani stručni intervju. Intervjuisano je devet pragmatičara i teoretičara iz medijske sfere Bosne i Hercegovine

koji su ili teoretski (svojim poljem istraživanja i medijske analize) ili pragmatično (djelovanjima u medijskoj sferi kao novinari ili blogeri) kompetentni ocijeniti stanje građanskog novinarstva tokom građanskih protesta u Bosni i Hercegovini. Uključeni su predstavnici iz reda komunikologa novih medija i poznavaoци mas-medija, potom autori najposjećenijih blogova i slobodni novinari (nevezani za medijske kuće). Između ostalih, traženi su odgovori na pitanja o pokazanom nivou novinarskih znanja/profesionalnosti kod građana-novinarar, pristrasnosti u medijskom djelovanju, nivou tehničke/medijske pismenosti, stepenu involviranosti građanskog novinarstva o fomiranju javnog mnijenja o bitnim pitanjima te mišljenje o značaju građanskog novinarstva u procesu demokratizacije odnosa u BiH i direktnim posljedicama djelovanja građanskog novinarstva u BiH.

GRAĐANI O GRAĐANIMA-NOVINARIMA

Pomenuli smo trend pomjeranja publike sa mainstream kanala informiranja na alternativne kanale informiranja kao što su socijalni mediji, blogovi, komentari posjetilaca portala i drugi medijski kanali. Anketa na slučajnom uzorku od 500 ispitanika pokazala je kakav je trend trenutno u Bosni i Hercegovini (tabela 1):

Tablica 1. *Frekvencije medijskih kanala kao izvora informiranja u BiH N= 505*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Televizija	81	8.9	16.0	16.0
Radio	6	.7	1.2	17.2
Štampa	13	1.4	2.6	19.8
Online portali	327	35.9	64.8	84.6
Socijalne mreže (Facebook Twitter blog itd	78	8.6	15.4	100.0
Total	505	55.5	100.0	
Missing 0	405	44.5		
Total	910	100.0		

(Pitanje: Koje medijske kanale najcesce koristite kao izvor informacija?)

Online portali dominiraju kao primarni izvor informiranja kod 327 od 505 anketiranih (skoro 65%). Na drugom mjestu je televizija koja je za 81 od 505 anketiranih (16%) primarni izvor informiranja. Treba naglasiti da su televiziji jako blizu socijalni mediji – 15,4% ili 78 od 505 anketiranih dok štampa i radio daleko zaostaju.

Drugi indikator koji smo nastojali utvrditi anketom jeste pokušaj aktivnog medijskog uključenja u medijske (informativne) tokove. Podaci dati u tabeli 2:

Tablica 2: *Frekvencije medijskih kanala kao izvora informiranja u BiH N= 501*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Nisam nikad zabilježio niti poslao takav materijal	364	40	72.7	72.7
Jesam fotografisao/snimio neki materijal ali ga nisam poslao	46	5.1	9.2	81.8
Zabilježio sam materijal ali sam ga objavio samo na svom profilu	40	4.4	8.0	89.8
Poslao sam zabilježeni materijal medijima ali nije bio objavljen	11	1.2	2.2	92.0
Poslao sam materijal koji sam zabilježio i bio je objavljen	40	4.4	8.0	100.0
Total	501	55.1	100.0	
Missing 0	409	44.9		
Total	910	100.0		

(Pitanje: Da li ste kada poslali svoju fotografiju ili audio-vide sadržaj na medij i je li taj materijal objavljen?)

Zasad, ako je suditi prema dostupnim podacima, ne postoji kritična masa građana koji su spremni na aktivnije medijsko učešće u tokovima informiranja. Svega 8%

anketiranih je zabilježilo neki događaj koji su poslije mediji (uglavnom portali) prenijeli široj publici. Isti broj anketiranih se odlučio podijeliti zabilježeni materijal (fotografiju ili video-isječak) na svom profilu dok je u skoro $\frac{3}{4}$ slučajeva publika bila apatična to jeste “niti su zabilježili niti poslali neki materijal medijima“ tokom kriznih situacija (72,7% ili 364 od 501 anketiranih).

Ključno je pitanje (ili pak hipoteza) bilo u kojoj mjeri su aktivni građani-novinari svojim komentarima, materijalom te medijskim sadržajima doprinijeli tokom kriznih situacija? Frekvencije odgovora na pitanja: “koliku su ulogu odigrale socijalne mreže, blogovi, komentari na portalima i građani koji su se pojavljivali u medijskom prostoru u razjašnjenju medijske situacije tokom protesta vezanih za neusvajanje Zakona o JMBG u Sarajevu/februarske proteste širom BiH?“ dato je u tabelama 3 i 4:

Tablica 3: *Frekvencija uloge građanskog novinarstva u razrješavanju komunikacijske situacije tokom protesta zbog neusvajanja JMBG u Sarajevu jula 2013, N= 494*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Veliku ulogu	134	14,7	14,7	27.1
Značajnu ulogu	206	22.6	22.6	68.8
Ne tako značajnu ulogu	60	6.6	6.6	81.0
Nikakvu ulogu	30	3.3	3.3	87.0
Ne mogu odgovoriti nisam pratio medijska zbivanja	64	7.0	7.0	100.0
Total	494	54.3	54.3	
Missing 0	416	45.7	45.7	
Total	910	100.0	100.0	

Pitanje: Koliku su ulogu odigrale socijalne mreže, blogovi, komentari na portalima i građani koji su se pojavljivali u medijskom prostoru u razjašnjenju medijske situacije tokom protesta vezanih za neusvajanje Zakona o JMBG u Sarajevu?

Tablica 4: *Frekvencija uloge građanskog novinarstva u razrješavanju komunikacijske situacije tokom februarskih protesta 2014, N= 489*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Veliku ulogu	148	16,3	30.3	30.3
Značajnu ulogu	207	22.7	42.3	72.6
Ne tako značajnu ulogu	58	6.4	11.9	84.5
Nikakvu ulogu	27	3.0	5.5	90.0
Ne mogu odgovoriti nisam pratio medijska zbivanja	49	5.4	10.0	100.0
Total	489	53.7	100.0	
Missing 0	421	46.3		
Total	910	100.0		

Pitanje: Koliku su ulogu odigrale socijalne mreže, blogovi, komentari na portalima i građani koji su se pojavljivali u medijskom prostoru u razjašnjenju medijske situacije tokom protesta vezanih za februarske proteste širom BiH?

Podaci u tabelama 3 i 4 nedvojbeno potvrđuju hipotezu da je građansko novinarstvo (ili uključanje građana u medijsku deblokadu tokom kriznih situacija) imalo ulogu znatno veću od marginalne. Da je građansko novinarstvo imalo “veliku ulogu“ tokom protesta u julu 2013. godine izjasnilo se 27% anketiranih a za odgovor “značajnu ulogu“ 41,7%. Zbirno gledano, 68,8% anketiranih smatra da je građansko novinarstvo “doprinijelo razjašnjenju medijske situacije tokom protesta u vezi sa neusvajanjem Zakona o JMBG u Sarajevu“ jula 2013. godine (355 od 494 anketirana).

Naredne godine hipoteza je ponovno potvrđena - ovaj put i sa nešto uvjerljivijim brojevima; 30,3% anketiranih smatra da je građansko novinarstvo imalo “veliku ulogu“ u razjašnjenju medijske situacije a skoro isti broj (42,3%) ih smatra da je ta uloga bila “značajna“ – kumulativno 72,6%. Opravdano je pretpostaviti da značajna većina anketiranih (između 2/3 i 3/4) smatra kako su medijski aktivni građani veoma značajni tokom kriznih situacija i medijske kakofonije.

Posljednja dva pitanja su tražila odgovor na sljedeće: da li građansko novinarstvo može biti dobar izvor informacija i pružiti informacije kada tradicionalni (uređivani) mediji poput televizije, radija ili štampe zakažu. Također se željelo ispitati i mišljenje o tome da li medijski aktivni građani (građani-novinari) mogu biti protuteža medijskom prostoru Bosne i Hercegovine onakav kakav je sada. Frekvencije odgovora na postavljena pitanja date u tabelama 5 i 6:

Tablica 5: *Frekvencija odgovora o građanskom novinarstvu kao dobrom izvoru informacija u odnosu na tradicionalne medije, N= 492*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid U potpunosti se slažem	161	17,7	32.7	32.7
Uglavnom se slažem	235	25,8	47.8	80.5
Niti se slažem niti se ne slažem s tvrdnjom	68	7.5	13.8	94.3
Uglavnom se ne slažem	20	2.2	4.1	98.4
U potpunosti se ne slažem	8	9	1.6	100.0
Total	492	54.1	100.0	
Missing 0	418	45.9		
Total	910	100.0		

Pitanje: Građansko novinarstvo u BiH može biti dobar izvor informacija i pružiti potrebne informacije kada institucionalizirani mediji (TV, štampa) zakažu?

Tablica 6: *Frekvencija odgovora o GN kao protuteži medijskom prostoru BiH N= 491*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid U potpunosti se slažem	185	20.3	32.7	37.7
Uglavnom se slažem	211	23.2	43.0	80.7
Niti se slažem niti se ne slažem s tvrdnjom	50	5.5	10.2	90.8
Uglavnom se ne slažem	37	4.1	7.5	98.4
U potpunosti se ne slažem	8	.9	1.6	100.0
Total	491	54.0	100.0	
Missing 0	419	46.0		
Total	910	100.0		

Pitanje: Medijski aktivni građani mogu biti odlična protuteža medijskom prostoru BiH?

Podaci su ohrabrujući za one koji zagovaraju tezu o velikim potencijalima građanskog novinarstva u Bosni i Hercegovini i kao protuteži aktuelnim medijima koji fungiraju na teritoriji BiH i kao dobrom izvoru informacija kada tradicionalni mediji – mainstream medijski kanali – zakažu. Podaci govore da je skoro trećina (32,7%) takvog mišljenja dok se s tvrdnjom da građanski mediji mogu biti dobar izvor informacija kada tradicionalni mediji zakažu uglavnom slaže skoro polovina anketiranih (47,8%). Oni koji se u potpunosti ne slažu sa ovom tvrdnjom su u veoma malom broju prisutni – svega 1,6%.

Da građansko novinarstvo može biti odlična protuteža medijima u BiH u potpunosti se slaže i nešto više nego u odgovoru na ranije pitanje – 37,7% ili 185 od 491 anketiranih.

Djelimično se sa ovom tvrdnjom slaže ravno 43% što kumulativno znači da 8 od 10 anketiranih (80,7%) smatra ili djelimično smatra da je građansko novinarstvo u odlična protuteža medijima koji sada fungiraju u BiH.

Zaključak koji se nakon podataka prezentiranim u ovim tabelama nameće jeste da su građani pasivniji nego što bi možda trebali biti i da se jako malo njih odlučuje aktivno uključiti u produkciju i diseminaciju medijskog sadržaja čak i tokom kriznih

situacija. Mnogo njih vjeruje da su informacije iz ovih alternativnih medijskih kanala “dobar izvor informacija“ te da mogu biti “odlična protuteža trenutnom medijskom prostoru BiH“, ali i da su bile posebno korisne tokom kriznih situacija za razrješenje neizvjesnosti u tada aktuelnoj medijskoj situaciji.

STRUČNI INTERVJU

Strukturirani stručni intervju obuhvatio je devet kompetentnih sagovornika. Razgovarano je sa komunikolozima novih medija, univerzitetskim profesorima - medijskim teoretičarima, ali i pragmatičarima iz sfere slobodnog novinarstva i bosanskohercegovačke blogosfere. Željelo se saznati više o građanskom novinarstvu i to iz dva ugla: teorijskom – komunikološkom nivou, ali i na pragmatičnom – iz medijske javnosti.

Prvo pitanje je bilo “u kojoj fazi se nalazi građansko novinarstvo u BiH“ a odgovori su se skoro u potpunosti poklapali. Svi intervjuirani, kako teoretičari tako i pragmatičari, komunikolozi i blogeri, saglasni su da je *građansko novinarstvo u Bosni i Hercegovini u začetnoj ili ranoj fazi*. Takvi nalazi koreliraju i sa ranijom teoretskom analizom i uporedbom Bosne i Hercegovine sa naprednim demokratijama i njihovim uređenjem medijskog prostora kao i stanjem građanskog novinarstva i reperkusijama koje isto proizvodi u drugim zemljama. Neki od intervjuiranih, prvenstveno pragmatičari iz reda blogera i slobodnih novinara, nalaze da građansko novinarstvo ima veliki potencijal i ne bi trebalo biti podcijenjeno u budućnosti budući da se vidjelo kako na njega “javnost reaguje“. Teoretičari su pak oprezniji u tvrdnjama te nerijetko fenomen građanskog novinarstva stavljaju u kontekst s nepostojanjem aktivne javnosti, teškom ekonomsko-političkom situacijom i opštom društvenom pozicijom građanstva³ u BiH. Neki pak navode kako je preduslov za ovakav medijski aktivizam građana zapravo postojanje “visokog stepena društvene odgovornosti i osjetljivosti za marginalizirane grupe u društvu“.⁴ Komunikolog Enes Osmančević smatra kako bi “*građani-novinari nakon početnog impulsa sada trebali biti svjesni snage medija i nastojati da sve ono što rade postaviti na viši nivo*“.⁵

Medijska slika Bosne i Hercegovine je, ako je suditi prema nekim odgovorima kako medijskih pragmatičara tako i teoretičara, već promijenjena pojavom i efektima

³ Prof. dr. Damir Kukić, komunikolog.

⁴ Amra Seleskovići, VESTA NVO i direktorica prvog community radija u Tuzli.

⁵ Osmančević Enes, komunikolog.

građanskog novinarstva. Neki navode da su te promjene materijalizirane u tome što su “promijenile mišljenje u glavama komšiluka⁶” a neki kao promjenu medijske slike navode slučaj da je “*medijska slika BiH već nepobitno promijenjena*” te da “*nijedna laž ili pokušaj obmane ne mogu dugo ostati neotkriveni u internet prostoru*”⁷. Mišljenja su pak podijeljena i ne misle svi da građansko novinarstvo može bitnije promijeniti medijsku (pa i društvenu) sliku Bosne i Hercegovine. Profesorica Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Lejla Turčilo smatra da su “*medijski aktivni građani u mogućnosti promijeniti medijsku sliku BiH samo ako su brojni i masovni*” te da zasad ova “*alternativna medijska online zajednica nije u mogućnosti učiniti takvo šta*”. Njeno mišljenje dijeli i profesorica Vedada Baraković s Odsjeka za žurnalistiku Filozofskog fakulteta Tuzla koja kaže da “*u etnički i politički podijeljenoj BiH građanski aktivizam tipa medijskog aktivizma teško može promijeniti demokratsku sliku BiH*” te dodaje kako “*promjene moraju prvo započeti dokidanjem etničkog i afirmacijom građanskog kako bi se mogu stvoriti uslovi za demokratizaciju svake vrste*”. Profesor Damir Kukić sa Filozofskog fakulteta u Zenici skoro u potpunosti dijeli prethodna mišljenja kada je problem podijeljenosti javnog mnijenja i same javnosti u BiH ali dodaje kako “*aktivizam (građana novinara) jeste značajan iskaz građanske hrabrosti i preduvjet za formiranje znanja o društvenim problemima i načinima njihovog rješavanja*”. Treba napomenuti da je moguća i “*prepreka u vidu urednika (institucionaliziranih medija) koji će, uprkos pokazateljima o slušanosti/gledanosti/čitanosti, a zarad nekih drugih ciljeva, ignorisati ovaj napredak i ostati vjerni političko-dogmatičnoj programskoj šemi*” kako ističe direktorica nekadašnjeg community radija “Vesta” iz Tuzle, Amra Selesković.

Postavljeno je i pitanje o tome “koliko medijski aktivni pojedinci koji ne rade u medijima mogu direktno potaknuti dešavanja ne samo u medijskom prostoru nego i u stvarnosti”. Odgovor je uglavnom potvrđan i često kvalificiran sa “*značajno*”: Postoje mišljenja da građani tek danas postaju svjesni svoje (medijske) uloge u društvu te smiju iskazati nezadovoljstvo i ukazati na nepravilnosti⁸ a neki su nešto suzdržaniji pa referiraju na alternativne medije (blog) koji “*nekonvencionalnim jezikom s mnogo argumenata*”⁹ odaju mnogo. Teoretičari imaju različita mišljenja koja nisu dijametralno suprotna. Tako prof. Turčilo kaže da reperkusije iz virtuelne sfere i utjecaj na javnu sferu ovise od slučaja do slučaja pa su tako “*u slučaju JMBG protesta znatno više potaknuti dešavanja, jer je cilj bio konkretan i jedinstven*” a u vrijeme protesta u februaru 2014 “*više je bilo riječ o dijeljenju informacija, nego o*

⁸ Kaže Zdenko Bajo, blogger.

⁹ Blogger Ševko Kadrić.

mobilizaciji... iako, i samo dijeljenje informacija, naravno, često pokreće aktivnosti. “Prof. Baraković ističe da je to moguće ako postoje neki drugi preduslovi poput generalnog stanja društva i proporcija socijalnog problema a sličnu argumentaciju pri svom stavu koristi i prof. Kukić iako on bez ustezanja kaže kako “*medijski aktivni pojedinci, koji nisu profesionalno angažirani u medijima, mogu potaknuti određena dešavanja ne samo u medijskom prostoru nego i u realnosti*“. Njihovu snagu (građana-novinara) nipošto ne bi smjeli potcijeniti (prema riječima Bedrane Kaletović) a neki se (opravdano?) pribojavaju da bi, ukoliko je istinita hipoteza o prenosu medijskog utjecaja građana-novinara sa medijske sfere u javnost/realnost, to moglo dovesti do zloupotrebe (kako kaže Amra Selesković) i dodaje da “*takva praksa ukazala na zloupotrebu medija u svrhu huškanja javnosti i pozivanja na bunt, što bi bilo suprotno etičkom prefiksu građanskog novinarstva...te da medijski aktivni pojedinci, koji nisu zaposleni u mediju kao reporteri i urednici/novinari, ne mogu koristiti javni prostor za promicanje vlastitih ideja bez prezentiranja druge strane i opcije... budući da građansko novinarstvo nije bez ograničenja i mora biti zasnovano na društveno prihvatljivim normama izvještavanja.*“. Novinar-freelancer i pokretač prvog bh portala građanskog novinarstva Aldin Arnautović podvlači da “*bez građanskog angažmana u protoku informacija u kriznim situacijama, sistem ne može odgovoriti informativnim potrebama ljudi koje opslužuje... građanski angažman nije došao kao fenomen nego kao potreba u ozračju medijske blokade zarad političkih, ekonomskih i inih interesa vladajućih struktura.*“

Mišljenja bosanskohercegovačkih medijskih stručnjaka uglavnom se sažimaju u jednoj tački kad je riječ o ulozi medijski aktivnih građana u kriznim situacijama – preovladava mišljenje da građani-novinari **doprinosu informativnim potrebama drugih građana** što za sobom povlači i veći protok informacija koje su necenzurisane, neregulirane i needitovane (“sirove“). To načelno može značiti veću demokratizaciju jer, kako kaže profesorica sa FPN Sarajevo Lejla Turčilo, medijska aktivnost može znatno više potaknuti dešavanja u stvarnom životu te u određenim – za to povoljnim – kontekstima kanalisati određene procese i aktivnosti u javnoj sferi. Naravno, za to moraju postojati preduvjeti i problemi se moraju ticati šire javnosti inače medijski aktivizam građana ne može uraditi mnogo toga (profesorica Vedada Baraković, Filozofski fakultet Tuzla) a isto mišljenje (u nijansama drugačijoj interpretaciji) podržavaju i blogeri i slobodni novinari.

Mišljenja su pak bila podijeljena u vezi sa pitanjima o pristrasnost, etičnosti i prisustvu elemenata profesionalnosti u sadržajima građanskog novinarstva. Jedni su zastupali mišljenje da je objektivnost izmišljena kategorija koju je iluzorno očekivati

od pojedinca (Baraković) – bio on profesionalac ili amater. Kada je riječ o amaterskom izvještavanju – a građansko novinarstvo je sui generis takvo – također je rečeno da je *“nerealno očekivati visok stepen objektivnosti“* (Baraković). U ovom tonu su nastavili i drugi koji su kazali kako je uvijek riječ o pristrasnom izvještavanju (Amra Selesković) dok su neki kvalificirali cijeli pojam objektivnosti te ga razdvojili od slučaja do slučaja – poput mišljenja prof. Turčilo da su *“u slučaju JMBG protesta bili objektivni, u slučaju februarskih protesta bili pristrasni, a u slučaju poplava bili aktivistički.“* (Turčilo).

Profesionalno izvještavanje odnosno elementi profesionalnosti su druga stvar koja je indikativna u građanskom novinarstvu koje, istina, možda i nema imperativ da bude profesionalno (Lejla Turčilo, Aldin Arnautović) koliko i etično. Jedan od intervjuiranih navodi kako je pomalo naivno očekivati *“izvještavanje bez strasti“* (Ševko Kadrić, blogger) jer je ipak nekad riječ o stvarima koje se tiču svih nas (protesti, op. aut.). Osmančević ističe da građani-novinari *“ne mogu biti objektivni jer su akteri, ne poznaju novinarske standarde ali osjećaju da imaju argumente na svojoj strani iako su nužno pristrasni“*. Također dodaje da, ako su CNN i još neke medijske korporacije prikazale fotografije i audio-video zapise koje su snimili građani-novinari iz Bosni i Hercegovine onda se mora priznati da profesionalnosti – ima.

Pragmatičari i teoretičari se dijelom slažu kako *“čak i slučajno neko “ubode“ kvalitetan snimak, detalj, momenat čije vrijednosti u početku nije ni svjestan“* (Bedrana Kaletović) te da *“nije uvijek u pitanju amaterizam“* (Zdenko Bajo, blogger). To podržavaju i teoretičari napominjući kako u nekim slučajevima definitivno postoje (i u tehničkom i u sadržajnom smislu) elementi profesionalnosti u izvještavanju te oprezno dodaju kako *“minimum standarda u smislu tačne i pouzdane informacije mora biti ispoštovan“* (Turčilo). Neprofesionalnost nije bila imanentna građanima-novinarima već i mnogim profesionalcima od kojih se ista očekuje prema mišljenju prof. Baraković a naišli smo i na mišljenje koje relativizira i racionalizira izvještavanje građana novinara u kriznim ili posebnim situacijama (kao što je riječ o februarskim protestima ili slično) – konkretno iako je bilo prisutno emotivno i pristrasno izvještavanje *“..u tom momentu nije bilo moguće očekivati od građana prisebnost i samokontrolu te objektivnan prikaz događanja... i da je vrlo teško nekome ko nije profesionalac u struci, objektivno reagovati“* (Selesković).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Građansko novinarstvo, medijska pojava imanentna XXI vijeku (iako prisutna i znatno ranije u rudimentarnim oblicima) na primjeru Bosne i Hercegovine pokazalo je da – pored prošlosti i uključenja u medijsko pokrivanje tokom kriznih situacija – izgleda ima budućnost. Iako se nalazi u začetnoj fazi (što potvrđuju kako nalazi komunikologa, teoretičara, slobodnih novinara i blogera tako i odgovori 500 anketiranih) doprinosi razrješenju neizvjesnosti tokom kriznih situacija. Istina, građani nisu previše agilni niti proaktivni kada je u pitanju medijski aktivizam; velika većina njih se odluči da ni ne snimi materijal koji je vrijedan pažnje a kamoli da isti diseminira preko uobičajenih medijskih kanala. Tek svaki peti građanin snimi sadržaj koji podijeli na svom profilu ili pošalje dalje medijima dok manji dio odluči da zadrži sadržaj za sebe. Bilo kako bilo, većina smatra da su građani-novinari dobar izvor informacija u odnosu na profesionalne medije i odlična protuteža mainstream medijima u BiH koji su u slučaju protesta u BiH bili često predmet manipulacije i pružili odlične primjere medijskog spina.¹⁰ Kao takvi, mainstream mediji nisu uživali povjerenje velikog broja građana što potvrđuje i podatak da se većina građana za svježe informacije obraćala news-portalima (još uvijek alternativni mediji) te socijalnim mrežama uz izuzetak televizije koja je zadržala labilno drugo mjesto kada je u pitanju ljestvica informiranja građana Bosne i Hercegovine.

Da građansko novinarstvo ima elemente profesionalizma i objektivnosti nije do kraja potvrđeno ali je i prema prirodi pitanja diskutabilno; alternativno novinarstvo u odnosu na profesionalno – uređivano – “pati“ od istih boljki bez obzira na nivo provjere, gatekeeping i uredničku politiku. Štaviše, opravdano je postaviti pitanje da li previše kontrole informacija ubija informaciju (!) ili joj pomaže budući da s jedne strane imamo medije koji su – u slučaju BiH – često pod kontrolom ili vladajućih struktura ili finansiranjem naslonjeni na kantonalne/federalne budžete. U takvoj konstelaciji odnosa pomalo je iluzorno očekivati objektivnost kada su u pitanju fer, korektna i tačna izvještavanja a uredničke pozicije na mainstream medijima često predmet trgovanja u postizbornim vremenima. S druge strane, građansko novinarstvo nudi needitovanu ali i necenzurisanu (a nerijetko neetičnu i neprofesionalnu) diseminaciju informacija koja može napraviti ne samo štetu ugledu ili izazvati zabunu (komunikacijsku blokadu) nego može izazvati i paniku ili histeriju među publikom. Diskrepanca između profesionalnog i amaterskog izvještavanja ostaje u domenu

¹⁰ Više o tome na <http://www.media.ba/bs/magazin/spring-pong> 29.5.2015.

generalne medijske pismenosti publike Bosne i Hercegovine – a tako i građana-novinaru čije (proaktivnije i ozbiljnije) vrijeme treba tek doći.

Građansko novinarstvo u odnosu na profesionalne medije u BiH uživa trenutne simpatije zbog svog novog, privlačnog i jednostavnog koncepta; svako sa mobitelom i kamerom te pristupom internetu može biti novinar, postati dio medijskog prostora i pribaviti nešto popularnosti (a možda i novca¹¹). Profesionalni mediji su sporiji, podložni kontroli, gatekeepingu, framingu, uređivačkoj politici, administrativnim mehanizmima, planiranim budžetom i mnogim poteškoćama koje pojedinac – građanin-novinar – nema. Na ulicama je svaki pojedinac potencijalni novinar dok ni velike medijske kuće nemaju u svakom trenutku (pa čak ni u svakom gradu) angažirane novinare spremne da odmah izvještavaju o najnovijim aktuelnostima. Ipak, profesionalizam, analitičnost i etika ostaju domen u kom građansko novinarstvo (veoma često) nema šta tražiti. Profesionalni mediji, u prvom redu javni servisi, imaju strog nivo kontrole, provjere i prate novinarsku deontologiju kontinuirano što je osobina koju rijetko nalazimo kod građana-novinaru (uglavnom zbog generalnog nivoa medijske pismenosti).

Na samom kraju možemo reći da građansko novinarstvo na analiziranim primjerima kriznih situacija u Bosni i Hercegovini uživa značajno povjerenje, snagu i potencijal koji prepoznaju svi: građani (aktivno ili pasivno uključeni u komunikacijske tokove), medijski teoretičari ali i bloggeri, novinari... U trenucima informacijske kakofonije, kada su profesionalni mediji često nesprenni odgovoriti kompleksnim informacijskim zahtjevima publike, građansko novinarstvo popunjava prazninu dajući drugi i drugačiji pristup informacijama: površan, sirov, necenzurisan, napravljen od strane amatera koji nekada inkliniraju senzacionalizmu ali u isto vrijeme svjež, autentičan, obojen pristrasnošću i ličnim unosom kreatora sadržaja u produkciju sadržaja.

¹¹ Na YouTubeu se, poznato je, može i pristojno zaraditi ako snimate nešto posebno vrijedno gledanja - op. aut.

IZVORI I REFERENCE:

1. Bowman, Shayne & Willis, Chris (2003). *“We Media - Participatory journalism”*, Media Center at The American Press Institute, California
2. Craig, Richard (2005): *“Onlajn novinarstvo”*, Clio, Beograd
3. Džihana, Amer; Ćendić, Kristina i Tahmaz, Meliha (2012): *“Mapping Digital Media: Bosnia and Herzegovina”*, Open society foundation, London.
4. Fackson, Banda (2010): *“Citizen Journalism & Democracy in Africa – study”*, Highway Africa, South Africa;
5. Fernando, Angelo (2008): *“Citizen-powered journalism fills a void”*, Communication World Magazine, San Francisco, USA
6. Gilmore, Dan (2004): *“We the media: Grassroots Journalism by the People For the People”*, O'Reilly, ISBN-13: 978-0596102272, USA
7. Husejnefendić, Šejn (2012): *“(Ne)karakteristike javne i nove medijske okruženja u Bosni i Hercegovini” – Vjerodostojnost medija i izazovi globalizacije*, Sarajevo,
8. Husejnefendić, Šejn (2012): *“Influencija news portala na perzistenciju printanih medija u Bosni i Hercegovini”*, Medijski dijalozi No. 11, Podgorica
9. Högerl, Judith (2010): *“An agency full of citizens? How news agencies cope with citizen journalism: Their concerns and strategies”*, Reuters Institute Fellowship Paper, Univeristy of Oxford, London
10. Kelly, John (2009) *“The rise, challenges and value of citizen journalism”*, Reuters Institute, Oxford, UK
11. Osmančević, Enes (2009): *“Demokracija WWW komuniciranja”*, Sarajevo, Friedrich-Ebert Stiftung,
12. Ross, R & Cormier, SC. (2010): *“Handbook for citizen journalists”*, Denver, Colorado: National Association of Citizen Journalists (NACJ).

Intevjuirani eksperti, teoretičari i pragmatičari

1. **Prof. Dr. Vedada Baraković**, vanredni profesor na Odsjeku za žurnalistiku Filozofskog fakulteta Tuzla, mas-medijski teoretičar.
2. **Prof. dr. Enes Osmančević**, vanredni profesor s Filozofskog fakulteta u Tuzli, komunikolog novih medija.
3. **Prof. Dr. Lejla Turčilo**, vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Sarajevo, komunikolog novih medija.

4. **Prof. dr. Damir Kukić**, vanredni profesor s Filozofskog fakulteta u Zenici, komunikolog.
5. **Aldin Arnautović**, novinar – freelancer, pokretač prvog bh sajta građanskog novinarstva i medijski trener .
6. **Bedrana Kaletović**, diplomirani novinar – freelancer i dopisnik SET.
7. **Amra Selesković**, VESTA NVO i direktorica prvog community radija u Tuzli.
8. **Ševko Kadrić**, blogger.
9. **Zdenko Bajo**, blogger

Web izvori:

<http://www.internetworldstats.com/europa2.htm>
<http://www.bljesak.info/rubrika/sci-tech/clanak/u-bih-vise-pametnih-telefona-nego-u-europskoj-uniji/46019>
<http://www.media.ba/bs/magazin/sping-pong>
<http://www.questionpro.com/>
www.Onlinesurvey.com